

УДК 37.016

Л.В. Задорожна

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ШКІЛЬНОГО ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Стаття присвячена питанням розвитку та засобам застосування шкільного історичного краєзнавства в умовах сучасної інноваційної системи навчання.

Ключові слова: *шкільне історичне краєзнавство, історичне краєзнавство, інноваційне навчання, телекомунікаційний проект.*

Статья посвящена вопросам развития и средствам применения школьного исторического краеведения в условиях современной инновационной системы обучения.

Ключевые слова: *школьное историческое краеведение, историческое краеведение, инновационное обучение, телекоммуникационный проект.*

The article is sanctified to the questions of development and facilities of application of school historical study of a particular region in the conditions of the modern innovative departmental teaching.

Key words: *school historical study of a particular region, historical study of a particular region, innovative studies, telecommunication project.*

Постановка³¹проблеми. Важливого значення в умовах модернізації освіти в Україні набуває проблема реалізації завдань викладання вітчизняної історії засобами історичного краєзнавства. Актуальність даної теми також відзначається зростаючим інтересом підростаючого покоління до історії малої батьківщини. Особливості організації роботи з історичного краєзнавства у школі в радянські часи досліджували відомі історики, методисти, вчителі-практики, які ніколи не піддавали сумніву потребу вводити краєзнавчий матеріал в навчальні курси з вітчизняної історії. Вони відзначали шкільне історичне краєзнавство як один з елементів історичної освіти в школі та одну з важливіших галузей шкільного краєзнавства, одне з джерел збагачення школярів знанням про рідний край, виховання любові до нього та формування громадянських понять і навичок [7, с. 3]. Шкільне історичне краєзнавство у той період було спрямоване, передусім, на формування міцних знань учнів. Провідними у краєзнавчих дослідженнях вважалися класовий та партійний підходи, що ні як не сприяло усвідомленню та формуванню ціннісного відношення та власної позиції до історії рідного краю та його мешканців. Моральні, художні, релігійні та інші цінності, або зовсім не вивчалися, або подавалися як цінності другого плану [5, с. 37].

Історичне краєзнавство і сьогодні залишається одним з основних елементів історичної освіти, однією з найважливіших галузей шкільного краєзнавства; важливим засобом зв'язку школи з життям; одним із джерел збагачення учнів знаннями про історію рідного краю, засобом виховання любові до нього і формування громадянських понять і якостей. Але, аналіз останніх публікацій щодо окресленої проблематики свідчить про те, що сучасні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних істориків відзначають подолання застарілих поглядів до історичного краєзнавства та сприяють залученню багатофакторного підходу як у дослідженнях, так і у викладанні місцевої (локальної) історії [3; 4; 5; 6; 8; 9; 10; 11; 12]. Отже, шкільне історичне краєзнавство сьогодні має піднятися на більш високий рівень пізнавальної діяльності учнів, а саме: спонукати школярів до критичного аналізу навчальної та краєзнавчої інформації,

творчої реконструкції образів «локальної історії» за допомогою різноманітної джерельної бази, сприяти формуванню історичного мислення, розумінню логіки історичного пізнання та історичного процесу на прикладах регіональної, близької учнівській молоді історії «малої батьківщини» [4, с. 237]. Історичне краєзнавство має також актуалізувати гігантський виховний потенціал «малої історії», що створює сприятливий психологічний фон для формування особистості [12]. Саме тому, за мету даної статті було взято з'ясування шляхів розвитку та засобів застосування шкільного історичного краєзнавства в умовах сучасної інноваційної системи навчання.

Виклад основного матеріалу. Історичне краєзнавство, як спеціальна історична дисципліна, ґрунтується на певних методологічних засадах. Вона вивчає історію, теоретичні основи, зміст і методику комплексного дослідження минулого певної території. Об'єктом вивчення краєзнавства є «край». Дане поняття вважається умовним, бо межі території дослідження залежать від того, хто і з якою метою вивчає цей край. Вона може бути навчальною, науковою, виховною і практичною. Основними чинниками у визначенні територіальних меж краю вважаються фізико-географічний, економічний, політичний, етнічний [14, с. 10]. Тому наукові дослідження можуть проводитись на тих територіях, де розташовані: будь-який місцевий об'єкт (рідна домівка, школа, підприємство, історична пам'ятка тощо), вулиця, мікрорайон, місто, село, область, історичний регіон. Предметом вивчення місцевої історії є природа, топоніміка, склад населення, господарство, культура, місцеві суспільні процеси, які розглядаються в історичному аспекті. Як зазначають сучасні дослідники, основним завданням історичного краєзнавства є з'ясування шляхів, закономірностей, форм та методів комплексного пізнання історичного розвитку краю, використання результатів історико-краєзнавчого дослідження в різних сферах життя суспільства. Як відомо, історія пізнається як в просторі, так і в часі. В цьому сенсі краєзнавчі дослідження можуть охоплювати більші хронологічні рамки та історичні періоди або, навпаки, обмежуватися подіями одного конкретного етапу місцевої історії.

Історичне краєзнавство базується на тих самих методологічних засадах, що й історична наука. Вони взаємозбагачують і взаємодоповнюють одне одного. Як зазначає дослідник О.М. Уривалкін: «Без історичного краєзнавства історичній науці загрожує перетворення на абстрактне теоретизування, відірване від конкретно історичної основи. Без історичної науки історичне краєзнавство могло б лише описувати численні факти без узагальнень» [13]. Разом з тим конкретні методи дослідження історичного краєзнавства відрізняються від методів, застосовуваних історичною наукою. Історико-краєзнавчі дослідження відрізняються від загальноісторичних, передусім, специфічністю організації і методикою пошуку фактичного матеріалу, конкретністю та деталізацією дослідження, можливістю вивчення процесів сучасного суспільства по безпосередніх слідах подій, тіснішим зв'язком з суміжними науками: історичною географією, демографією, топонімією тощо [13]. Історик-краєзнавець комплексно досліджує край на основі джерел і використовує дані інших наукових галузей. Він з'ясовує, перш за все, особливості фактів та явищ у конкретному місці. Проте, сучасні історики наголошують на тому, що місцеві дослідження є цінними тільки тоді, коли в них простежуються певні особливості історичного процесу всієї країни [3; 5]. Дослідники вказують на низку методів проведення історико-краєзнавчих досліджень. Серед них сьогодні найчастіше звертають увагу на такі, як археологічні дослідження; аналіз наукової літератури; аналіз архівних та музейних фондів, фото- і кінодокументів; особисті спостереження, опитування, анкетування та запис спогадів з місцевої історії представників різних поколінь; використання джерельної бази спеціальних історичних дисциплін (археографія, геральдика, топоніміка, ономастика тощо); збирання фольклорних та інших етнографічних матеріалів і т. ін.

Історичне краєзнавство має свою джерельну базу, яку, наприклад, дослідник О.М. Уривалкін поділяє на 3 основні категорії: 1) джерела матеріальні (пам'ятки будівель, споруди, предмети, пов'язані з історичним розвитком науки та техніки, археологічні пам'ятки, витвори мистецтва, архітектурні ансамблі); 2) джерела писемні (стародавні рукописи, друки, акти органів державної влади і управління, інші письмові та графічні документи, рідкісні книги; з ХХ ст. фото-, кіно-, відео-, аудіо- документи); 3) усні джерела (легенди, місцеві перекази, які передаються з покоління в покоління і пов'язані з рідним краєм) [13]. Останнім часом краєзнавство суттєво збагатилося новим масивом історичних джерел. Су-

часні історики пропонують пошук альтернативних офіційним архівним документам історичних матеріалів, пояснюючи повернення їхньої уваги від історії політичної, глобальної до історії соціальної, історії повсякденності, які спрямовані на реконструкцію ролі особи, на індивідуальний досвід і практику. Тому з другої половини 1990-х років розгортається робота із збору і публікації матеріалів так званої «усної історії», в чому провідну роль відіграли дослідники-краєзнавці [12]. Саме такий підхід дає можливість одержати відповіді на питання: хто ми, чиї діти, яких батьків та сприяє поєднанню вивчення історії України з історією рідного краю.

Таким чином, сьогодні історичне краєзнавство залишається важливою складовою суспільствознавчих наук, ефективним засобом пізнання минулого на основі певних теоретико-методологічних засад, які продовжують наповнюватися новими ознаками.

Однією з необхідних умов ефективного функціонування краєзнавства у сучасній шкільній історичній освіті є висока професійна підготовка вчителя. Він має добре володіти: знаннями з локальної історії, методикою дослідження краєзнавчої інформації, методами краєзнавчих досліджень, методикою організації навально-краєзнавчої роботи в школі [10]. Отже, професійна компетентність учителя з історичного краєзнавства складається з єдності його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності у даному напрямку. В цьому сенсі важливого значення набувають питання щодо специфіки впровадження історичного краєзнавства у шкільну освіту. Вчитель має усвідомлювати, що шкільне краєзнавство спирається на теоретичні положення як загального краєзнавства, так і власне теоретичне підґрунтя, що сформувалося в процесі його функціонування [9, с. 31]. Таким чином, шкільне історичне краєзнавство, функціонуючі як складова наукового пізнання історії, має діяти згідно провідним принципам сучасної історичної освіти, якими є:

1. Психолого-педагогічні підходи, зокрема: особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, комплексний.

2. Змістові принципи, що спираються на поєднання здобутків і вимог історичної та педагогічної наук, зокрема, такі підходи, як загальнонауковий, конкретно-історичний, альтернативно-проблемний, генералізуючий, системний, аксіологічний, полікультурний, світський [6, с. 10-11].

Історики-методисти О. Удод та Н. Яковенко, автори «Концепції викладання історії в школі»,

пропонують покласти в основу тексту шкільного підручника з історії України антропологічний та територіальний принципи, другий з яких має допомогти учасникам навчального процесу усвідомити історичну специфіку окремих регіонів сучасної України. Регіональну історію, на думку дослідників, мають подавати не в окремих розділах, а як вкраплення до загальної оповіді про певні явища та процеси. Такі зміни «здатні сприяти введенню до свідомості учнів понять «великої» та «малої» батьківщини, адже саме з їхнього гармонійного поєднання народжується усвідомлений патріотизм» [6, с. 13]. Таким чином, історія рідного краю має стати не доповненням, а складовою частиною вітчизняної історії.

Дослідження практичної складової шкільного історичного краєзнавства засвідчує, що вивчення місцевої історії вважається освітньо-пізнавальною, пошуково-дослідною та суспільно корисною працею учнів під керівництвом вчителя. Методисти зазначають, у шкільному краєзнавстві дуже важливе значення має взаємозв'язок теоретичної і практичної роботи учнів [14, с. 9]. За таких умов історичне краєзнавство відкриває для учнів широкі можливості самостійної, пошукової та дослідницької діяльності, а для вчителів можливості забезпечувати тісний зв'язок навчальної, позакласної та позашкільної роботи у різноманітності її форм та методів.

За останні роки у підходах до методики викладання історичних дисциплін відбулись значні зміни. У першу чергу це стосується переходу до застосування системи інноваційного навчання. Під інноваціями в навчанні розуміють процес створення, поширення нових засобів (нововведень), результат творчого пошуку оригінальних, нестандартних розв'язань різноманітних педагогічних проблем: нові навчальні технології, форми, методи навчання тощо [1, с. 73]. Таким чином, інноваційне навчання – це процес, спрямований на розвиток здібностей учнів щодо спільної діяльності в нових ситуаціях. Протягом останнього десятиріччя методисти та вчителі-практики все частіше звертаються до методу проектів як до найефективнішого засобу системи інноваційного навчання, який знайшов поширення внаслідок раціонального поєднання теоретичних знань учнів і практичного їх застосування для розв'язування конкретних сучасних суспільних проблем. Метод проектів містить сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за самою своєю суттю, тому він сприяє творчому розвитку учнів, використанню ними певних навчально-пізнавальних прийомів, методів, засобів, які в результаті самостійних дій допомагають розв'язати ту

чи іншу проблему. Останнім часом як і у вчителів, так і учнів збільшується інтерес до телекомунікаційних проектів, які передбачають сумісну навчально-пізнавальну, дослідницьку, творчу та ігрову діяльність учасників навчального процесу за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів навчання історії. Телекомунікаційні проекти організують діяльність учасників на основі комп'ютерної телекомунікації. Вони завжди є міжпредметними і, тому вимагають інтегрованого знання. Однією з освітніх програм, успішно апробованих в світі, яка змінює традиційні підходи до процесу навчання та заснована на проектній технології є програма «Intel®. Навчання для майбутнього» [15]. Програма локалізована та адаптована до державних стандартів на навчальних планів української освітньої системи. Вона гнучка у впровадженні, ефективна та результативна, сформована на таких концептуальних засадах, як ефективне використання ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології) у навчальному процесі; проектна методика на основі самостійної (індивідуальної чи групової) дослідницько-пошукової діяльності учнів; формування в учнів навичок критичного мислення; формування комунікативних здібностей школярів; інтеграція знань учнів з різних наукових галузей, необхідних для роботи над телекомунікаційним проектом; врахування досягнень сучасної вікової психології; розробка системи оцінювання продукції, створеної засобами ІКТ. Метою програми стало розширення межі творчої діяльності – як вчителів, так і їхніх учнів; усвідомлення можливості ефективного застосування комп'ютерних технологій при навчанні різним предметам, а не лише інформатики; привчання учнів до самостійної дослідницької діяльності під час розв'язання практично спрямованих завдань [15, с. 1.03]. Базою для розробки змісту та стратегії навчального проекту є Ключове і Тематичні питання. Вони сприяють розвитку в учнів навичок творчого і критичного мислення, допомагають їм краще зрозуміти основні концепції теми. Ключове питання - це питання, яке може зв'язувати кілька тем і навчальних предметів, на яке не можна дати однозначну відповідь одним реченням. Вони часто бувають провокаційними та багаторівневими. Ключове питання торкається суті навчального предмета, пов'язує його не тільки з іншими дисциплінами, а й важливими життєвими проблемами, з реальною дійсністю. Тематичні питання є більш конкретними і більше залежать від предмета і теми, а тому вважаються прийнятними для подання певного змісту або оформлення запитів і

здебільшого уточнюють ключові питання [15, с. 2.21].

Одним з основних завдань програми є створення учасниками проекту Портфоліо, складовими якого має стати мультимедійна продукція (презентація, публікація, веб-сайт). Створення цих прикладних мультимедійних продуктів у рамках програми «Intel® Навчання для майбутнього» відбувається за допомогою пакету Microsoft Office:

1. Презентація (усний виступ перед аудиторією, проілюстрований завдяки можливостям програми «Power Point») розвиває в учнів такі вміння і навички: стисло формулювати свою думку; використовувати різні мультимедійні засоби і можливості (зображення, звукозаписи, відео файли, гіперпосилання, веб – сайти або файли) [15, с. 2.03]. Мультимедійна презентація повинна відповідати навчальним цілям проекту, допомагати у розкритті ключового і тематичного питань. Щодо використання в навчальному процесі такого виду презентацій, автори проекту радять скористатися пропозиціями організувати демонстрації змісту навчання, завдань та підсумків роботи на уроках; результатів групових проектів за допомогою графіків, схем і таблиць; даних, що зберігаються в документах; даних з мультимедійних енциклопедій і довідкових бібліотек, розташованих в Інтернеті; результатів досліджень та опитувань різних типів тощо [15, с. 4.05].

2. Публікація (інформаційний бюлетень чи буклет, створений за допомогою комп'ютерної програми «MS Publisher») передбачає використання повних речень, розрахованих на читання однією людиною; комбінування тексту і зображень (схем, графіків і діаграм); періодичне висвітлення ходу та результатів досліджень; творчі роботи учнів [15, с. 2.03]. Публікація має допомогти учням розкрити ключове та тематичні питання проекту. Щоб досягти поставлених навчальних цілей, до учнівської публікації можуть бути включені такі складові: вступна стаття; суспільна думка як результат опитування; огляд; винаходи; відкриття або теорії; інтерв'ю; ребуси або головоломки; хроніка подій; реклама або оголошення; рубрика розваг; сторінка порад; сторінка гумору і сатири; комп'ютерна графіка; діаграми та графіки; списки інформаційних джерел тощо [15, с. 5.12]. Такий вид друкованої продукції зумовить формування додаткової мотивації учнів щодо виконання завдань навчального проекту.

3. Веб – сайт – це публікація інформації або результатів досліджень, яка дає можливість спілкуватися з широкою аудиторією (в межах країни або всього світу за допомогою мережі

Інтернет), збирати інформацію з різних регіонів [15, с. 2.03]. Цей шаблон дає можливість видавати шкільну газету в електронному вигляді. Учнівські веб – сайти, як зазначено в програмі «Intel® Навчання для майбутнього» можна використовувати: як інформаційні ресурси для інших учнів; для встановлення зв'язку з іншими учнями у світі; як засіб пошуку партнерів для здійснення завдань проекту; для демонстрації процесу навчання, який включає вивчення матеріалів з мультимедійної енциклопедії, довідкової бібліотеки, Інтернету та інших джерел; для опублікування оглядів і анкетних опитувань; для подання учнівських творів (віршів, оповідань, наукових робіт та т. ін.); для висвітлення результатів проекту тощо [15, с. 6.05].

Результатом співпраці учасників дослідження має стати створений ними Портфоліо навчального проекту, матеріали з якого можна використовувати як на уроках з історії, так і в позаурочній та позашкільній роботі. Таким чином, суспільна діяльність вчителя і учнів з метою здійснення дослідницького мультимедійного проекту реалізується в такій послідовності: постановка проблемної ситуації → формулювання цілей проекту за участю учнів → створення проектних груп → вибір тем та збирання матеріалу → оформлення проекту → публічний захист проекту → використання проекту у навчанні.

Автори програми наголошують, що здійснювати електронні проекти треба з урахуванням наступних вимог:

1. Наявність значущої в дослідницькому або творчому плані проблеми чи задачі, для розв'язання якої потрібні інтегровані знання та дослідницький пошук.

2. Практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів.

3. Самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів.

4. Визначення кінцевої мети проектів (спільних/індивідуальних).

5. Визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом.

6. Структурування змістової частини проекту (з вказуванням поетапних результатів).

7. Оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підведення підсумків [15, с. 1.15].

Реалізація методу проектів за допомогою ІКТ сприятиме розширенню можливостей впровадження історичного краєзнавства в процес навчання історії. Така методика вивчення історії рідного краю дає змогу формувати в учнів основні життєві компетенції, відкриває школярам

шлях до самореалізації, наближає їх до старших поколінь. Оскільки метод проектів безпосередньо пов'язаний з реаліями сучасності, впроваджуючи його, учитель має знаходити вихід на життєві проблеми в конкретній навчальній темі [2, с. 48]. Таким чином, локальна історія, місцеві події та явища мають розглядатися у трьох вимірах: минуле – сьогодення – майбутнє. Тобто, починати дослідження проблем, пов'язаних з місцевою історією, учні мають добре знати про сучасний стан та перспективи оновлення і розвитку об'єкту дослідження. Зміст історико-краєзнавчого проекту формується навколо, наприклад, таких об'єктів: мій дім, моя родина, моя школа, моє місто, моє село; історія установи, підприємства, району, вулиці, кварталу, області, регіону тощо. Предметом дослідження у телекомунікаційному історико-краєзнавчому проекті може стати:

1) різні сфери суспільного життя (події локальної історії; соціально-економічні; суспільно-політичні, культурні зв'язки; духовне життя регіону);

2) пізнання етнонаціональних процесів (особливості історії, традицій та побуту мешканців регіону; особливості національної культури та національного характеру, переселенські процеси; причини міжнаціональних конфліктів та шляхи їх вирішення тощо);

3) історія церкви (історія становлення різних конфесій; історія церковної архітектури, живопису, музики і т. ін.; діяння представників духовенства тощо);

4) вивчення життя та діяльності мешканців краю (життєописи видатних мешканців краю; історія повсякденного життя різних категорій населення в порівнянні минулого та сучасності; історія суспільних організацій; політичних партій; релігійних, профспілкових, молодіжних, ветеранських, спортивних, та інших об'єднань, союзів тощо).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Шкільне історичне краєзнавство є складовою історичної освіти, яка ґрунтується на методологічних засадах історичної і педагогічної наукових галузей та має власну методологічну специфіку. Важливою умовою розвитку історичного краєзнавства є, передусім, сучасні соціально-політичні зміни, що відбуваються в Україні та світі. Зростаючий інтерес українців до історичного минулого, прагнення науковців та викладачів формувати історичну пам'ять надає змогу стверджувати, як зауважив академік П.Т. Тронько: «Нові обрії, що їх виклала перед краєзнавцями незалежність, вимагають і нових підходів, нових форм і методів роботи» [12, с. 147]. Шкільне історичне краєзнавство сьогодні є

не тільки ефективним засобом вирішення навчально-виховних завдань. Завдяки методу проектів, який є складовою інноваційної системи навчання, вчитель долучається разом з учнями до науково-дослідної роботи. Застосування у історико-краєзнавчих дослідницьких проектах інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість не тільки розширити коло знавців місцевої історії, а й виховати їх патріотами рідного краю. Отже, розвиток історичного краєзнавства як наукової галузі та науково-громадського руху, спрямований на збереження історико-культурної спадщини та формування національної свідомості триває.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти / К.О. Баханов. – Х.: Основа, 2005. – 128 с.
2. Баханов К. О. Життєтворчі проекти в навчання історії України. Посібник для вчителів. / К. О. Баханов, В. А. Нищета. – Х.: Основа, 2008. – 109 с.
3. Белов А.В. Новые подходы к изучению местной истории и использование краеведческого материала в школе / А.В. Белов // Преподавание истории в школе. – 2000. - №. 10 – С. 47 – 49.
4. Бондаренко Г.В. Теоретичні та методологічні проблеми історичного краєзнавства [Електронний ресурс] / Г.В. Бондаренко. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/natural/.../18.pdf
5. Вяземский В.В., Стрелова О.Ю. Национально-региональный компонент исторического образования [Електронний ресурс]: Пособие для учителя / В.В. Вяземский, О.Ю. Стрелова. – М.: Просвещение. – Режим доступа: / www.prosv.ru/ebooks/vazemski/nacional/component/index/html
6. Концепція та програми викладання історії України в школі (проекти): Матеріали IV та V Робочих нарад з моніторингу шкільних підручників історії України / Упорядкування та редакція Н. Яковенко, Л. Ведмідь. – К.: ВД «Стилос», 2009. – 126 с.
7. Методика історико-краєведчої роботи в школі: Пособие для учителей / Под ред. Н.С. Борисова. – М.: Просвещение, 1982. – 351 с.
8. Мисан В. Сучасне шкільне історичне краєзнавство / В. Мисан // Історія України. – 2008. - № 13. – С. 1 – 6.
9. Прокопчук В. Деякі аспекти теорії і методології шкільного краєзнавства / В. Прокопчук // Краєзнавство. – 2011. - №3. – С. 29 – 35.

10. Сейненский А.Е. Краеведение в школьном историческом образовании [Электронный ресурс] / А.Е. Сейненский. – Режим доступа: image.websib.ru/05/text_article.htm
11. Тронько П. Историчне краєзнавство в Україні / П. Тронько // Історія України. – 2008. - № 47. – С. 1 – 5.
12. Удод Л.І. Актуальні проблеми дослідження джерельної бази сучасного історичного краєзнавства / Л.І. Удод. - Режим доступа: www.ukrterra.com/ua/...udod_dgherbaz.ht...
13. Уривалкін О.М. Историчне краєзнавство [Електронний ресурс]: Навчальний посібник / О.М. Уривалкін. – К.: КНТ. – 2006. – 296 с. - Режим доступа: // pidruchniki.ws/14170120/kulturologiya/
14. Шимон Ю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України / Ю. Шимон // Історія України. – 2011. - № 10. – С. 9 – 12.
15. Intel®. Навчання для майбутнього. – К.: Видавнича група BHV, 2004. – 416 с.